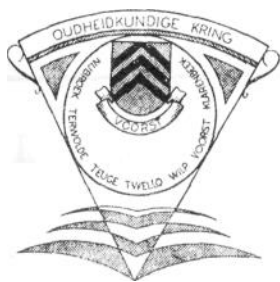

1988 JRG. 11 NR 3.

''Kronijck''

MEDEDELINGEN
Oudheidkundige Kring
Voorst

Oudheidkundige kring Voorst

13e Jaargang, nr. 3

Bestuur;

Voorzitter : G. Panhuis, v.d. Duyn v. Maesdamstraat 71, Twello 05712-71880

Secretaris : L. Sevenster, Schadewijkpad 31, Twello, tel. 05712 - 72057

Penningmeester: A.J. Bessels, Enkweg 9a, Posterenj, tel. 05716 - 439

Leden : H.J. ten Hove, Tuinstraat 24, Voorst, tel. 05756 - 1645

R. Kloosterboer, Marjoleinstraat 11, Voorst, tel. 05758 -2188

H. Hermsen, Oude Bornhof 26, Zutphen, tel. 05750 - 15248

Redactie-adres: J. Lubberts, Kon. Wilhelminastraat 10, 7396 AJ Terwolde,

tel. 05717 - 1760

INHOUD:

Blz. 2: Cursussen	J. Lubberts
Blz. 2: Ouderendag	J. Lubberts
Blz. 2: Montumentendag	J. Lubberts
Blz. 3: Rectificatie	J. Lubberts
Blz. 3: Lezingen	J. Lubberts
Blz. 3: Secretariaat	J. Lubberts
Blz. 3: Introductie	J. Lubberts
Blz. 4: 100 Jaar St. Martinuskerk Duistervoorde	H. v. Vught
Blz. 9: Streekarchivariaat Oost-Veluwe	J. Lubberts
Blz. 11: Voorster Herberghistorie, belicht door de Oudheidkundige Kring.	A.J. Fransen
Blz. 13: Schets var het voormalige landgoed "de Wijck" in Terwolde	H. Hermsen
Blz. 17: Geschiedenis dorpskerk Twello, deer. 11	D. Lekkerkerker
BJZ. 24: Verantwoording illustraties	J. Lubberts

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder toestemming van de redactie.

VAN DE REDACTIE-COMMISSIE.

Cursussen.

Op het gebied van geschiedbeoefening en musea is een groot aanbod van cursussen. Deze worden verzorgd door de Stichting Gelders Oudheidkundig Contact en de Culturele Raad Overijssel. Meer dan twintig cursussen staan tot uw beschikking. Een kleine greep uit het aanbod:

- Lezen en begrijpen oude teksten.
- Methoden van historisch onderzoek.
- Historische geografie.
- Familiegeschiedenis.

Indien u hier meer over wilt weten, kunt u zich wenden tot het bestuur van de Oudheidkundige Kring Voorst of de redactie van de "Kronijck".

OUDERENDAG.

De Oudheidkundige Kring Voorst heeft haar medewerking verleend aan de Ouderendag in de gemeente Voorst, gehouden in de Nieuwe Zweep te Klarenbeek. Onze bijdrage heeft bestaan uit het bijeenbrengen van een aantal oude foto's uit de gehele gemeente. Deze hebben veel aandacht gekregen en is zeer zeker voor herhaling vatbaar. De volgende personen hebben foto's voor dit doel beschikbaar gesteld:

- Archivaris gemeente Voorst,
- Hr. van Wijk,
- Hr. Huisman en de
- Hr. Lubberts.

MONUMENTENZORG.

De Oudheidkundige Kring heeft ook haar medewerking verleend aan de Monumentendag. De heer Zwart had hiervoor zijn monumentale boerderij opengesteld, waarvoor wij hem zeer dankbaar moeten zijn. Hij heeft samen met de O.H.K. twee vitrines samengesteld, één met voorwerpen bij de boerderij gevonden en een ander met foto's over Kolkenstein. Ook had de heer Zwart een mooie collectie van de werken van Willemien Holterman samengesteld. Tevens werd op de deel een diaserie vertoont van het landschap rondom deze boerderij. Verder werden elk uur rondleidingen gehouden. Helaas hebben slechts een vijftigtal mensen hiervan gebruik gemaakt.

RECTIFICATIE.

Bij het gedicht "Boerenmijmering" was de naam van de schrijfster niet ingevuld. Dit stuk was geschreven door mevrouw Kloosterboer, Marjoleinstraat, Voorst. Onze excuses.

LEZINGEN.

De heer W. Huisman, te Gietelo heeft het afgelopen jaar een achttal lezingen met vertoning van dia's gehouden voor scholen, vrouwenverenigingen, enz. Dit alles uit naam van de Oudheidkundige Kring. Wij stellen dit zeer op prijs en wensen hem nog veel succes bij het uitdragen van de geschiedenis van Gietelo en omgeving.

SECRETARIAAT.

Het bestuur van de Oudheidkundige Kring heeft de heer L. Sevenster tussentijds benoemd tot secretaris. De heer Sevenster is derhalve op de jaarvergadering aftredend. Hij zal dan door het bestuur op de voordracht geplaatst worden voor bestuurslid van de Oudheidkundige Kring onder het punt bestuursverkiezing. Het secretariaatsadres luidt:

L. Sevenster
Schadewijkpad 11
7391 TJ Twello.

INTRODUCTIE.

Bij deze willen wij bij u introduceren de heer Henny van Vught. De heer van Vught is sedert 1947 redactie-archivaris van het dagblad "De Volkskrant" te Amsterdam. Sedert enkele jaren is hij woonachtig in Wilp. De heer van Vught is de samensteller van het boek "100 Jaar St. Martinuskerk Duistervoorde". Wij hebben hem bereid gevonden om voor de Kronijck enkele artikelen te schrijven over het eeuwfeest van deze kerk, waarvoor wij hem zeer erkentelijk zijn.

prettige
kerstdagen

---

100 JAAR St. MARTINUSKERK TE DUISTERVOORDE.

(deel 1.)

De afgelopen maand werden de feestelijkheden rond het 100-jarig bestaan van de St. Martinuskerk te Duistervoorde met een aantal kerkdiensten afgesloten.

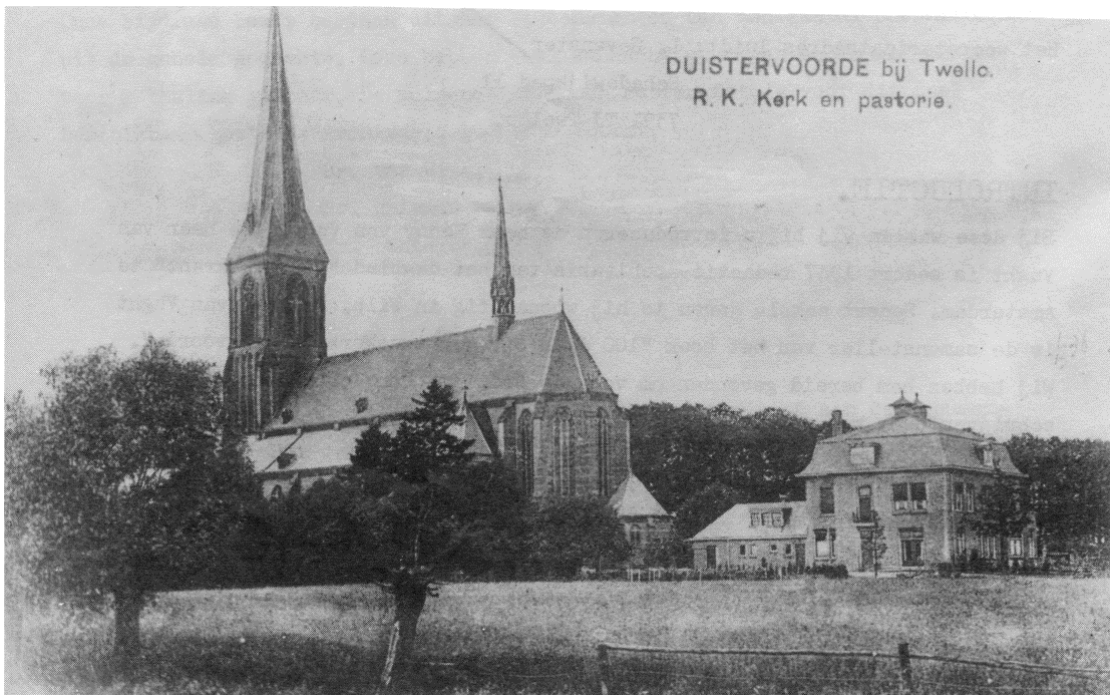
Zo'n jaar lang waren er in Twello diverse activiteiten in het kader van deze eeuwfeestviering. Van jong tot oud, van katholiek tot niet-katholiek waren bij dit herdenken betrokken.

Logisch, want van verre afstand is de torenspits van Duistervoorde duidelijk te herkennen.

Stoer rijst de kerk op in het vlakke land.

Het is een schepping van architect G. te Riele, die samen met zijn broer rond de eeuwwisseling veel kerken in onze omgeving hebben ontworpen.

Zo staan er neogotische kerken van de architecten in Colmschate, Luttenberg, Zeddam, Wijhe, Dinxperloo etc.

St. Martinuskerk Duistervoorde, circa. 1927

Een brokje historie.

Rond het jaar 700 trokken Angelsaksische monniken in onze streken rond om het christelijk geloof te verkondigen. Zo is bekend dat één van hen, Lebninus, in Wilp een kapel bouwde en later oon in Deventer. Aan het eind van de Middeleeuwen was er ook verval van geloofsbeleving. Men was aan hervorming toe. Het is dan de tijd van optreden van Luther, Calvijn e.a. Maar onder het Spaanse bewind volgden verschrikkelijke ketterjachten, waarbij vele hervormingsgezinde christenen het leven lieten. In 1578 keerde in ons gewest het tij ten gunste van de Hervorming. In 1592 werd de pastoors, die trouw bleven aan Rome, verboden nog langer hun ambt uit te oefenen.

De katholieken van Twello, die toch ter kerke wilden gaan konden in het geheim terecht op het kasteel Duistervoorde bij de adellijke familie Van Steenberg en Van Stepraedt. Op de zolder van het kasteel was een schuilkapen ingericht.

Later kreeg de katholieke godsdienst meer vrijheid en werd in 1756 Hubertus Aloysius van Munster tot eerste pastoor van Duistervoorde benoemd. De parochie beschikte toen nog niet over een eigen kerk en bleef men te gast in de huiskapel van het kasteel. In 1765 werd het koetshuis van het kasteel ingericht als kerk, omdat het aantal katholieken aanzienlijk toenam.

Later gaf de familie Van Stepraedt in 1793 de nodige grond aan het kerkbestuur van Duistervoorde voor de bouw van een nieuwe eigen kerk. Door giften en hulpvaardigheid van de parochianen aangemoedigd werd in 1812 met de bouw van een kerk begonnen en de inzegening daarvan was op 14 november 1803.

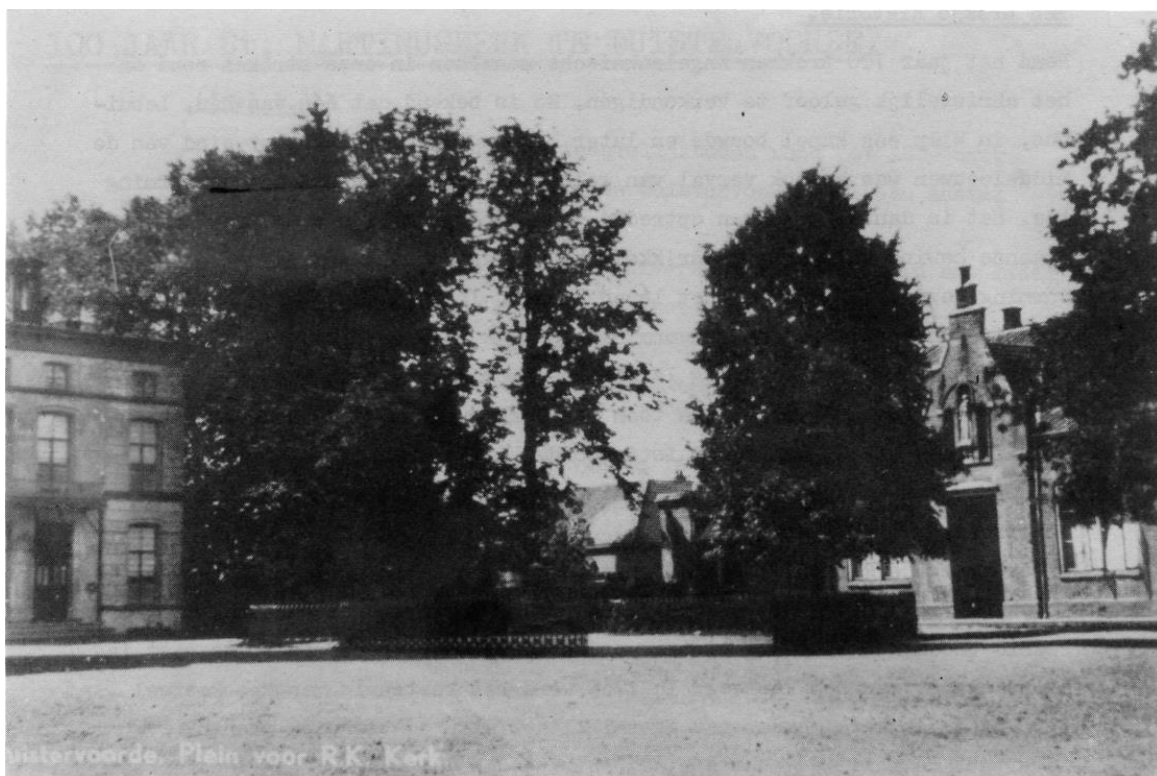
Dit kerkgebouw, met een rieten dak, heeft 85 jaar dienst gedaan en werd wegens ruimtegebrek in 1888 door de huidige kerk vervangen.

Kasteel Duistervoorde.

Kasteel Duistervoorde wisselde in de loop der jaren van eigenaar en werd in 1863 aan een Amsterdamse bankier verkocht. Het kasteel werd afgebroken en herbouwd in de toestand, zoals wij die momenteel nog kennen. De gracht rond het kasteel werd gedempt, het poortgebouw afgebroken en van de afbraakresten werd een woning gebouwd aan het einde van de Kerklaan (eertijds café Driessen).

In 1878 werd het kerkbestuur tijdens een publieke verkoop eigenaar van het grootste gedeelte van Duistervoorde.

Kerkplein Duistervoorde. Links een gedeelte van huize Duistervoorde, rechts de oude school.

Bouw van de huidige kerk.

Omdat de eerste kerk te klein werd door de groei van het aantal gelovigen werd in 1886 aan architect G. te Riele uit Deventer opdracht gegeven een nieuwe kerk te ontwerpen. Na enige aarzeling werd besloten deze kerk te doen bouwen op het plein van huize Duistervoorde.

Bereidwillig offerden de parochianen voor hun kerk. In eerste aanleg kwam fl. 20.000,- binnen, aangevuld door een geldlening van fl. 50.000,-.

Datzelfde jaar volgde de aanbesteding en de uitvoering van het werk kwam in handen van meester-timmerman L.A. de Haan uit Twello.

De eerste steen werd geplaatst op 1 maart 1887. Ondanks de voorspoedige bouw velde een flinke storm de in aanbouw zijnde toren. Maar men ging gestaag verder en op zondag 6 mei 1888 was het zover dat de kerk, met de naam St. Martinus, in gebruik kon worden genomen. Een opzienbarende gebeurtenis, die nogal wat publiek trok.

Katholiek Twello beschikte nu over een groot modern kerkgebouw, maar de inrichting was bij lange na niet compleet. Vanzelfsprekend werd een groot aantal attributen uit het oude kerkje overgebracht, zoals de kerkbanken en de preekstoel. Gelukkig waren er onder de kerkgangers goede gevers, die na enig aandringen van de pastoor al snel met geschenken kwamen aandragen. Het altaar was een fraai stuk werk, vooral door de beeldhouwwerken die hierop waren aangebracht. De glas-in-lood ramen toonden taferelen uit het leven van Christus en St. Martinus.

Inrichting.

In 1902 schenkt een weldoener aan de kerk een nieuwe stenen communiebank, ontworpen dooe de kunstenaar W. Mengelberg te Utrecht.

St. Martinuskerk Duistervoorde + 1910.

Deze kunstenaar ontwierp een jaar later de prachtige preeksteol, waarin o.m. afbeeldingen waren opgenomen van Lebuinus, de eerste geloofsverkondiger van Wilp en Deventer.

En de eerste kerkklokken werden in 1896 in de toren gehangen. Achter het altaar werd een fraaie muurschildering aangebracht door de Roermondse kunstschilder H. Scheen. De pastoor kreeg ook een nieuw doopvont met een koperen deksel en daarnaast veel heiligenbeelden. Weldoeners schonken tevens de benodigde liturgische kleding en altaardwalen. Het kerkbestuur zelf besluit in 1908 een gotisch portaal achter in de kerk te laten aanbrengen en enkele jaren later werd de kerk verrijkt met nieuwe kruiswegstaties. De organist van de kerk schenkt tot grote verrassing van de kerkgangers in 1916 een Amerikaans orgel. Een tiental jaren later blijkt dit instrument te weinig volume voor deze grote kerk te bezitten en de pastoor besloot toen, na inzameling onder de gelovigen, een groot kerkorgel te doen plaatsen. In 1921 kreeg de kerk elektrisch licht en met Kerstmis 1928 kwam de centrale verwarming gereed.

Pastors van Duistervoorde.

In 1756 werd de eerste pastoor Hubertus van Munster benoemd. Gerardus Peese volgde hem in 1785 op. Deze laatste was ook pastoor op Cannenburg geweest. Na hem kwam Johannes Messink die 25 jaar lang pastoor was en hij werd bijgestaan door de eerste kapelaan Johannes van Driel. In zijn pastoraat werd het kerkje te Bussloo door baron van Wijnbergen gebouwd. Pastoor Johannes Busch volgde in 1822 pastoor Messink op en bleef dat tot 1834. Omdat de katholieke godsdienst nog steeds aan banden was gelegd kon hij niet veel doen voor zijn geloofsgenoten. Beter ging dat onder het herderschap van pastoor Johannes Hoogveld (1834-1861) en nog beter bij de komst van Franciscus Rekveld. Dit was een zeer gezien persoon ook onder niet-katholieken. Veertig jaar werkte hij op Duistervoorde. Zoals we eerder schreven werden toen de gronden voor de huidige kerk aangekocht en kwam daarna de grote kerk gereed. Hij haalde de Zusters van Schijndel naar Twello en gaf hun het voormalige kasteel Duistervoorde als klooster. Hij zorgde voor de bouw van diverse scholen en richtte zelfs de Duistervoordsche Bank op. Als waardering is in Twello een straat naar hem genoemd.

Wilhelmus Hooyman (1901-1922), zijn opvolger, heeft nogal wat notities nagelaten over de geschiedenis van Duistervoorde en Twello. Hij had een goede hand van schrijven. Onder zijn leiding kwam de school aan de Kerklaan en het verenigingsgebouw Het Patronaat tot stand.

In 1921 kregen de katholieken in De Vecht een eigen kerkgebouw.

Johannes Harzing, die slechts zeven jaar pastoor was, bouwde de huidige pastorie en zorgde voor de restauratie van de kerk.

Tussen 1929 en 1941 was Johannes Smeenk hier werkzaam. Het was de tijd dat het verenigingsleven tot grote bloei kwam. Pastoor IJsselmuiden (1941-1964) was voor zijn benoeming in Twello, professor geweest aan het seminarie te Culemborg en had aanvankelijk moeilijkheden met zijn omgeving, omdat hij minder toegankelijk was.

Sedert 1965 waren achtereenvolgens pastoor: Bernardus Bongers, Hendrikus Verhaar, Hendrikus van Merm en momenteel Johannes Peeters.

Ter gelegenheid van het eeuwfeest St. Martinuskerk te Duistervoorde is een herdenkingsboek verschenen niet als titel: "100 jaar St. Martinuskerk te Duistervoorde". Samenstelling en eindredactie Henny van Vught. De prijs van het boek is fl. 22,50. Het boek bevat bijna 200 foto's waarvan er enkele nooit eerder gepubliceerd zijn. Het is verkrijgbaar bij de boekhandel Oonk en bij fa. Flierman te Twello en bij de plaatselijke V.V.V.

STREEKARCHIVARIAAT OOST-VELUWE.

Op 1 januari 1987 ging het nieuwe streekarchivariaat Oost-Veluwe onder de dagelijkse leiding van de archivaris de heer J.A. de Ruiter van start. Hieraan is op diverse manieren aandacht geschonken, maar de redactie-commissie wil nogmaals de aandacht vestigen op de mogelijkheden, die dit streekarchivariaat u biedt.

Niet alleen wat betreft de plaatselijke archieven, maar de heer de Ruiter kan u door zijn deskundigheid op een groot aantal gebieden, de geschiedenis betreffende, adviseren.

Met de inventarisatie van het oud archief der gemeente Voorst werd een begin gemaakt, maar veel delen van het archief waren reeds voldoende toegankelijk voor onderzoek of anderszinds. Om het gebruik van bevolkingsregisters en registers burgerlijke stand vlot te doen verlopen, wordt gebruik gemaakt van microfiche-apparatuur. Ook is een reader/printer aangeschaft om aan de veel voorkomende vraag naar copieën van geboorte, huwelijksactes, etc., te kunnen voldoen. Al met al goede mogelijkheden voor historisch onderzoek.

Behalve op geologisch gebied, is ook bij het waterschap Oost-Veluwe veel archiefmateriaal voorhanden. Ook hier wordt hard aan de inventarisatie gewerkt. Hoewel alles misschien nog geen 100 procent is, behoeft men niet te aarzelen om een onderzoek, betrekking hebbende op de¹ gemeente Voorst of het waterschap, op te zetten. Familie- of genealogisch onderzoek levert geen enkel probleem op. Wel adviseren wij u om van te voren een afspraak met de archivaris te maken, opdat niet iedereen tegelijk op de stoep staat. De archivaris beschikt over een goede werk- en ontvangstruimte, zodat u daar goed terecht kunt.

Oude meesters
 Nieuwjaar
 Schieten

De Burgemeester van Voort, alle Eerw. en
 onreguleerbaarheid en rusteloosheid bewegingen
 millendaarsoorkomen; welke Somwijlen by het aind
 digen van het oude of het ingaan van het nieuwe
 jaar, door Schieten met Geweren, pistolen, of ande-
 re Schietgeweren plaats hebben, wel haer meel-
 een iedes hebben kennelyk gemerkt, dat Eelk de
 ten Stokksten wordt verboden, niet alleen by het
 wetboek van Straffrecht, maar ook dat daar tegen
 by het Brandverglamant Aelken Kelyk is voos.
 Een op een baete van drie gulden, wordende
 de Brandverglamant en Kelyk verdoegt, om
 die geen welken niet tegenstaande dit wet bod,
 daar aan magten Schuldig maken, zoudes aan
 Eien van gesoon aen te geuen; en Eellen de Keld
 swachtel en Deonaaven Justitie bysondere
 ordred Antuungen om daar tegen te maken.

In alle den 27^{den} Decem ber 1828
 De Burgemeester: Voorraand

Besluit betreffende het nieuwjaar schieten

HISTORIE OUDE HERBERGEN.

VOORSTER HERBERGHISTORIE BELICHT VOOR DE OUDHEIDKUKDIGE KRING.

Drukbezochte verenigingsavond te Teuge.

Op donderdag 17 november j.l. werd voor onze Oudheidkundige Kring in café"-restaurant "De Zwaan" te Teuge een lezing met dia's gehouden over het onderwer: "Oude herbergen in de gemeente Voorst".

De geheel gevulde zaal met naar schatting ruim honderd personen aan leden en belangstellenden, luisterde eerst naar het openingswoord van de voorzitter, de heer G. Panhuis, die vervolgens in zijn inleidend betoog wees op de activiteiten van onze vereniging en het belang van het lidmaatschap van de Oudheidkundige Kring.

Hij herinnerde voorts aan de mogelijkheid om de Oudheidkundige Kring fotoherdrukken te laten maken van oude foto's uit de gemeente Voorst, die men als partikulier misschien in bezit heeft. Men ontvangt het origineel zo snel mogelijk terug en de Oudheidkundige Kring heeft de mogelijkheid om de kopiefoto bij gelegenheid te exposeren en voor het nageslacht te bewaren.

Een foto-presentatie tijdens de bijeenkomst was reeds een goede verduidelijking van dit initiatief.

Vervolgens kreeg de heer H. Hermsen uit Zutphen het woord voor zijn lezing over oude herbergen, bijgestaan door de heer L. Sevenster uit Twello, die aan de hand van een dia-presentatie met beelden van vroeger en nu van herbergen en situaties, een en ander nader belichtte.

Herbergen, tapperijen en brouwerijen.

Herbergen boden in vroegere tijden overnachtingsmogelijkheid aan reizigers. Het verschijnsel herberg is al heel oud, het kerstverhaal spreekt reeds van een herberg.

Het schijnt dat in onze streken voor het eerst tijdens Karel de Grote sprake is van herbergen. De herbergen in plattelandstreken, zoals de Veluwe, groeiden geleidelijk aan uit tot gemeenschappelijke ontmoetingsplaatsen voor de plaatselijke bevolking en hadden veelal ook een belangrijke functie voor passanten en reizigers, die vermoeid van de reis in de herberg neerstreken om hun honger te stillen en hun dorst te lessen.

In de gemeente Voorst hadden herbergen soms ook de functie van vergaderplaats voor bestuurlijke kringen, zoals de ambtsjonkers. Het gewone dagelijkse volksleven speelde zich voor een deel af in de plaatselijke herberg.

Talrijk zijn dan ook de gezegden en spreekwoorden in de nederlandse taal, die daaraan nog herinneren, zoals: zo de waard is, vertrouwt hij zijn gasten en: het gelag betalen. Het "gelag" dat in de gelagkamer van de herberg voor de vertering moest worden betaald, was eigenlijk het gemeenschappelijk door de gasten "neergelegde geld", gelag is hiervan afgeleid.

De waard van de herberg - die ook in vroegere tijden enige vorm van commercie niet vreemd was - ging geleidelijk aan zijn etablissement aan de buitenkant opsieren met een veelal fraai geschilderd uithangbord met een kernachtig klinkende naam. Reacties bleven natuurlijk niet uit. Zo is het ooit eens voorgekomen, dat de herbergier van de Steenenkamerse herberg "De Dood" het aan de stok kreeg met de plaatselijke predikant, die hij op kolderieke wijze op zijn uithangbord had afgebeeld.

In vroegere tijden bleek de omgeving van de kerk overigens een aantrekkelijke vestigingsplaats voor een herberg. In de onmiddellijke nabijheid van de Twellose dorpskerk trof men er zelfs vier aan, waaronder het bekende logement Van Enter, thans restaurant Le Petit Gourmet. Volgens de overlevering zou het logement, dat al omstreeks 1700 wordt genoemd, met een onderaardse gang in verbinding staan met de naburige kerktoren.

In het 15e eeuwse Wilp trof men op de slechts zeven huizen, die rondom de kerk stonden, twee herbergen aan. Het bestaansrecht van deze herbergen was echter ongetwijfeld gebaseerd op een veel grotere omgeving.

Een lint van herbergen trof men voorts aan langs de handelsroute die - komend vanaf de richting van de Veluwe Zuiderzeehaven Harderwijk - via Terwolde naar de belangrijke Hanzestad Deventer liep. Bekende namen waren: het Grote- en het Kleine Blokhuis, het Swarte Peerd, de Nooteboom, het veerhuis het Melkleen en de Volle Hand, waar in de 19e eeuw een loswal aan de IJssel voor bedrijvigheid zorgde. Loswallen trof men op meerdere plaatsen aan langs de IJssel, zoals bij het Kleine Blokhuis te Terwolde en bij het Lokin tussen Wilp en Voorst.

In een later stadium werd bij sommige herbergen en tapperijen ook bier gebrouwen. De oude herberg Nimwegen te Gietelo werd zodoende omgedoopt in Gietelse Brouwerij, een naam die nu nog steeds bekend is.

"De Zwaan" te Teuge, een oude Hessenherberg?

De gemeente Voorst werd ook vroeger al doorkruist door belangrijke handelswegen. Het verhaal wil, dat aan de oude handelsweg Brugge - Deventer een bepaald punt bij Loenen vanwege de veelvuldige sanitaire stop de naam "de Pisberg" verkreeg.

Een andere zeer oude route liep vanaf Utrecht via Apeldoorn, Teuge en Twello en Deventer richting Duitsland, ook wel de "Hamburgerweg" geheten. Ook aan deze route lagen bekende herbergen en pleisterplaatsen, zoals "De Zwaan" te Teuge, op een punt waarvan verondersteld wordt dat hier een kruispunt van hessenwegen was. Naast "De Zwaan" bevonden zich zelfs drie andere herbergen in Teuge: de Oude Herberg, de Hoge Vonder en de Oude Roskam of Nieuwe Zwaan.

Hoe oud is "De Zwaan"? Verondersteld wordt dat het huidige gebouw dateert uit ± 1705 en gebouwd is als "brouwhuis" van het veel oudere "de Oude Zwaan" (een oude Hessenherberg?), dat tegenover de tegenwoordige "De Zwaan" lag. Volgens overlevering is "de Oude Zwaan" afgebroken in ± 1880, aldus de heer Hermsen, die hiermee zijn lezing afsloot.

Het lijkt aannemelijk, dat "De Zwaan" ooit een brouwerij was. Het gebouw heeft in ieder geval een voor een café-herberg wat merkwaardig hoog en enigszins smalle vorm, die ook al op de oudste foto's van ±1900 voorkomt, een vorm die misschien hieruit te verklaren is?

Veel oude namen van herbergen verdwijnen of zijn reeds verdwenen.

Misschien dat de erg interessante lezing over de herberghistorie nog eens een aangevulde herhaling kan krijgen, aan de hand van een topografische kaart, waarop de meestal verdwenen herbergen staan aangegeven.

(A.J. Fransen)

DE WIJCK OF WIJCKSKAMP.

SCHETS VAN HET VOORMALIG LANDGOED DE WIJK IN TERVOLDE.

Terwolde - De gemeente Voorst kende vroeger vele kleine buitengoederen. In oorsprong waren het boerenplaatsen, die toebehoorden aan gefortuneerde (Deventer) stadsburgers. Deze landeigenaren verpachtten de boerderij en hielden er 's zomers bij tijd en wijle zelf hun verblijf. Voor dat zomerse verblijf van de landheer was in de boerderij soms een vertrek afgezonderd: de landheer- of lanterkamer. In andere gevallen werd bij of tegen het boerenhuis een aparte landheerswoning gebouwd: het spijker. Ter veraangenaming van zijn verblijf liet de landheer in veel gevallen de boerenplaats verfraaien met bossen, waterpartijen en wandelpaden. Op deze wijze ontstonden in het gebied van de tegenwoordige gemeente Voorst tientallen kleine buitengoederen. Van de meesten is thans niets meer over en van hun voormalig bestaan bestaat vaak nauwelijks nog kennis.

Een voorbeeld van zo'n verdwenen Deventer "buitengoed is De Wijk aan de Bandijk onder Terwolde. De Wijk was oorspronkelijk een "boerenplaats, die zeker al omstreeks 1500 toebehoorde aan gegoede Deventernaren. Reeds omstreeks 1650 stond bij het boerenhuis een landheerswoning of spijker. En rond het midden van de vorige eeuw had de boerenplaats zich zodanig ontwikkeld, dat officieel werd gesproken van het "landgoed De Wijk".

Het op 17 mei 1945, bij het buiten koken van stroop, afgebrande huis de Wijck of Wijckskamp.

Middeleeuwen,

De geschiedenis van De Wijk reikt terug tot de Middeleeuwen. Al in de tijdsboeken van 1448 is sprake van "terra (grond) in de Wijckskamp". Maar wellicht gaat de historie van De Wijk nog veel verder terug. De Wijk lag op een oeverwal tussen Melkleden en de Matanze. In dit gebied had de Bisschop van Utrecht - na het verlies van zijn landsheerlijk gezag over de Veluwe in 1196 - belangrijke rechten behouden. Tot de boerenhoeven, op welke de Utrechtse bisschop rechten liet gelden, behoorden Melkleden, de Hasselt, de Haverkamp

---

en de (latere) Matanze. Er was echter nog een vijfde boerderij in dit gebied, die voorkwam in de bisschoppelijke rekeningen. Die boerenplaats heette in de desbetreffende rekeningen de Groote Opwoolde. Er zijn aanwijzingen dat dit een andere benaming is voor het erve De Wijk. Aangezien de Groote Opwoolde al in zeer oude bisschoppelijke rekeningen voorkomt, is het denkbaar dat de historie van De Wijk terugvoert tot de 11e - 12e eeuw. Ook anderszins lijkt de historie van De Wijk zeer ver terug te gaan; de tienden uit De Wijk hoorden vanouds toe aan het aloude Deventer Lebuineskapittel.

De Wijk was al omstreeks 1500 een partikuliere Deventer bezitting. Het goed was toen eigendom van de Deventer stadsbestuurder Evert Swaeffken. Swaeffken voerde in 1530-1533 een slepend proces over zijn rechten op De Wijk. Beschrijvingen van De Wijk uit die tijd zijn niet bekend.

Marienburgh.

Een eerste beschrijving dateert uit 1648. De Wijk was toen een aanzienlijke boerenplaats en vergelijkbaar met de Grote Bredenoord, Kolkenstein en Huppen. De plaats bestond uit een boerenhuis met 22 morgen land en nog zeven "koeweiden". Bij de boerenwoning stond toen al een "spycker". Het goed behoorde toe aan Wilhem Marienburgh, burgemeester van Deventer en beheerder van de voormalige bisschoppelijke bezittingen rondom Deventer. In die laatste functie behartigde dr. Marienburgh kennelijk gelijktijd zijn persoonlijke belangen: behalve De Wijk bezat hij ook het voormalig bisschoppelijke Hof te Gietel in Gietelo.

Daarnaast was Marienburgh eigenaar van het belangrijke erve Het Grote Sand onder Teuge.

De Wijk was ruim 150 jaar eigendom van de familie Marienburgh. In 1749 hoorde de plaats toe aan Jan Noordink uit Deventer. Hij was de voorvader van Gerrit Noordink, die de geschiedenis van Terwolde inging als stichter van het huis Zorgvliet en als schenker van het Terwoldse kerkorgel. In 1749 bestond De Wijk uit een boerenhuis met een "landheerscamer". Waarschijnlijk werd hiermee het spijker uit 1648 bedoeld. In 1802 wordt althans opnieuw gesproken van "het spijker" op De Wijk.

"Landgoed De Wijk".

De beste beschrijvingen van De Wijk dateren uit de 19e eeuw. Daaruit blijkt goed de ontwikkeling van De Wijk tot buitengoed. In 1834 werd het erf en goed De Wijk beschreven als "een heerenhuis met annex boerenhuis, voorts eenen schuur, benevens tuinen met vruchtbomen beplant, bouw- en weilanden met daaropstaande boomen en eindelijk akkermaalsbosschen", tezamen groot 26

---

bunder. Eigenaar was Willem Brinkhuis, koekebakker uit Deventer. Hij had het goed in 1769 gekocht. Zijn dochter Gerharda Brinkhuis erfde De Wijk. Ze was gehuwd met de Deventer apotjeker Elias Dull. Na hun dood lieten de erven Dull De Wijk in 1865 openbaar verkopen in herberg De Volle Hand. Aangekondigd werd de veiling van het "tiendvrije landgoed De Wijk, bestaande uit een heerenhuis met annexe boerenwoning, erven, tuinen, bouw- en weilanden". Het goed bestond uit 5 tuinpercelen, 4 boomgaarden, 2 vijvers, een bos en tien percelen hakhout en opgaande bomen. De rest was bouw- en weiland. Tot het landgoed hoorde ook nog een "uitweg", die linea recta liep van de dijk in de richting van de Twelloseweg. Deze kaarsrechte laan is onder meer afgebeeld op een kaart van H. van Hooff uit 1783. Het tracevan deze laan bleef bewaard en bepaalde de loop van het oostelijke deel van de tegenwoordige Wijkseweg. Het terrein van het landgoed De Wijk lag zowel aan de noordzijde als aan de zuidzijde van de laan en strekte zich in oost-westrichting helemaal uit van de Bandijk tot aan het westelijk einde van de laan. Het grootste deel van dit hele gebied bestond uit bos en opgaande bomen. Bij de veiling van 1865 was De Wijk nog belast met een uitgang ten behoeve van de pastorie van Terwolde van 2 schepel en 9 koppen rogge. Aan de kosterij moest jaarlijks worden geleverd een halve vim boekweit op 13 november, een stuk rookvlees en een rogge met Kerst en 8 eieren en een wegge met Pasen. Het hele landgoed werd op 9 augustus 1865 gekocht door de baronnen O.A.J., C.A.A. en F.E.A. van Hövell tot Westerfliet uit Gorssel.

Zij waren de laatste landeigenaren van De Wijk.

Het boerenhuis De Wijk met het aangebouwde spijker brandde in 1945 af. De belangrijke houtopstanden waren al eerder verdwenen. Langs de voormalige laan werden in de loop van deze eeuw aan weerszijden woningen gebouwd. Thans is van het voormalige landgoed nagenoeg niets meer over. Slechts een vijverrestant en de naam van de Wijkseweg en van de woonbuurt De Wijk houden de herinnering in stand.

(J.H. Hermsen)

UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE DORPSKERK TE TWELLO.

(deel 11).

De naderende reformatie. 1.

Het gaat hier over de sterke geestelijke beweging, die in 1517 in Duitsland door Maarten Luther in gang gezet, zich over grote delen van Europa verbreidde en de kerk van Rome op haar grondvesten deed schudden. Wanneer werd er in Twello voor het eerst iets van vernomen? Waarschijnlijk al vrij spoedig, want Deventer was dichtbij, de handelsstad, doorvoerplaats van en naar Duitsland, met zijn jaarmarkten, door honderden kooplieden uit het buurland bezocht. Deze laatste brachten niet alleen koopwaar mee, maar ook nieuwe denbeelden. Ook zoons van Deventer burgers, die aan duitse hogescholen studeerden of in een noordelijke hanzestad stage liepen om zich in het koopmanschap te bekwamen, kwamen met Luthers opvattingen in aanraking. Geen wonder, dat al in 1525 in Deventer een kring van reformatorischgezinden bestond: een kanunnik, broeders uit het fraterhuis van de Broeders van het gemene ("gemeenschappelijke) leven, en ook een burgemeester. Maar het bleef bedekt, binnenskamers. Totdat op zekere dag een duitser uit Eisenach op straat spotliedjes op de paus en de geestelijkheid zong. Dat gaf de nodige deining. Buitenlui, toevallig in de stad, kwamen met het verhaal thuis- De zanger werd gearresteerd, maar later met een ernstige waarschuwing vrijgelaten. Een paar jaar later werd het kopen, verkopen, lezen en samen bespreken van Luthers boek verboden. Maar het bleef bij verboden en dreigementen.

Scherper trad de overheid op, toen na 1530 het anabaptisme of wederdoperij, een zijtak van de hervorming, zich in Deventer openbaarde. Het waren over het algemeen eenvoudige mensen, handwerkslieden en hun vrouwen, maar hier en daar ook gegoede burgers, als in Deventer een burgemeestersfamilie. Zij moesten niets van de kerk hebben, verwachtten de spoedige wederkomst van de Heer, die 1000 jaar zou heersen en de gelovigen met Hem. Voorwaarde was, dat men zich opnieuw liet dopen. Het liep uit de hand, toen dopersen zich van het bestuur der stad Munster in Westfalen meester maakten en daar, als voorschot op het komende rijk, een nieuw Jerusalem vestigden, weldra onder leiding van de kleermaker Jan Beukelszoon uit Leiden als koning. Alle volgelingen, ook in de Nederlanden werden opgeroepen zich te verzamelen en op te trekken naar Munster. Ook Deventer was zo'n verzamelplaats. Het stadsbestuur trad hard op (al spaarde men het burgemeestersgezin). Meer dan voor ketterij was men bevreesd voor een aanslag op de maatschappelijke orde, als te Munster. Verscheidene terechtstellingen volgden. De mannen werden op de Brink onthoofd, de vrouwen in de IJssel verdronken.

Velen waren voor dit schouwspel toegestroomd. Menigeen kwam onder de indruk van de moed en de rust, waarin deze mensen de dood ingingen, trouw tot het einde.

De terechtstelling van de naakten zwaardlopers (wederdopers). Amsterdam 1535.

Ook aan deze zijde van de IJssel waren sporen van deze beweging, niet in Twello voor zover bekend, wel in Voorst en Wilp, wat hier niet onvermeld mag blijven.

De wederdoper Walraven Herbertsz van Middelic, in 1535 te Utrecht gearresteerd en door het Hof aldaar op 11 maart tot de vuurdood veroordeeld, heeft in zijn bekentenis een en ander van zijn levensloop verteld. Daaruit bleek, dat hij "ter selver tyt als die brugge gebrant werde" (door de Geldersen in 1521) te Deventer woonde. In het zgn. Jufferenhuis, waarin arme klerken of scholieren waren gehuisvest, had hij als pater 24 jongens onder zijn hoede. Stellig behoorde hij toen al tot de hervormingsgezeinde geestelijken. In 1526 werd hij paedagogus, huisschoolmeester, op het slot Nijenbeek onder Voorst.

Kasteelheer was Hendrik van Steenberg en zijn zonen, die les kregen, waren Carel en Peter en meer anderen. Of hij voor zijn overtuiging uitkwam en de jongens in die richting probeerde te beïnvloeden, weten we niet. Alleen, dat hij dikwijls naar Deventer reise en daar bij meester Thomas de buschmaker logeerde, kennelijk om geestverwanten te ontmoeten. Omstraaks 1531 zal hij zich bij de dopersen hebben aangesloten. Of hij toen nog op de Nijenbeek was? In elk geval was hij in 1533 in Munster. Vandaar werd hij in 1535 met een boodschap voor de "bondgenoten" naar de Nederlanden uitgezonden. In Deventer ontkwam hij ternauwernood aan arrestatie, maar een paar weken later liep hij in Utrecht in de val met het bovengenoemde fatale gevolg.

In 1542 maakte Wilp kennis met Wederdopers, maar wel van een bijzonder soort, de zgn. Batenburgers. De groep ontstond na de val van Munster en de vele processen en terechtstellingen, die er op volgden. Men zon op wraak, had het voorzien op kerken, pastoriën en kloosters. Hun handwerk was diefstal, plundering, brandstichting, moord. In Deventer zaten er ook. Een huis in de Bisschopsstraat was hun basis. Vier van hen hadden het oog op de kerk van Wilp geslagen, te weten Roelof Morveldinck uit Emlicheim (bij Coevorden), Jacob Wever uit Heerde, Peter Becker uit Leeuwarden en Henrick de "cleynsmyth" uit Emden. Ze braken heimelijk de kerk open, drie gingen naar binnen, terwijl Roelof op het kerkhof op de uitkijk stond. Snel gristen ze kelken, monstransen en andere sieraden bij elkaar, smeten die in een zak en maakten dat ze wegkwamen. (De details zijn uit het latere verhoor) Via Zwolle kwamen ze in het Bentheimse, waar de sieraden verkocht werden.

Roelof, die in het huis te Deventer gebleven was, kreeg zijn deel, 20 goudgulden, toegestuurd en later af en toe nog 4 a 5 gulden. Hij werd echter gepakt en samen met zijn broer Johan, die zich aan soortgelijke daden had schuldig gemaakt, tot het schavot veroordeeld. Om hen als kerkrovers te brandmerken werden aan een galg boven hen een kelk en een monstrans bevestigd.

2.

Ondanks dit geweld won de hervorming in haar oorspronkelijke vorm stil en gestaag aan invloed, op de Veluwe aan de noordkant in de steden Harderwijk, Elburg en Hattem, en ook in de dorpen. Er is uit 1540 een lijst met namen van van ketterij verdachte geestelijken op de Veluwe. Hij is van de hand van pater Bernardus Gruwel, dominpcaan te Zwolle, een jaar tevoren aangesteld tot inquisiteur in Gelre. Kennelijk heeft hij de nodige inlichtingen verzameld.

De eerste Doperse gemeente te Deventer, afbeelding van een doopplechtigheid

---

We vinden hier de namen van de pastoors te Barneveld, Brummen, Epe, Hall, Heelsum en ook Terwolde. In dit laatste dorp was het Jacobus Elberti. Van hem is verder niets bekend. Een pastoor kon argwaan wekken door vanaf de preekstoel of in persoonlijke gesprekken herhaaldelijk uitlatingen te doen, die niet in overeenstemming waren of leken met de leer van de kerk. Men sprak dan van "Lutherie". Of hij bediende de mis slordig en nonchalant, de indruk wekkend, dat hij er zelf niet in geloofde. Tegen geen van de genoemde pastoors is, voor zover bekend, een proces aangespannen. Jaren later blijken ze nog in dienst te zijn. Hebben ze hun leven gebeterd of zijn ze voorzichtiger geworden? Het is heel moeilijk vast te stellen, welke pastoor, en zo ja in welke mate deze openstond voor de nieuwe leer. Zeker is wel dat twee factoren de kerk geen goed deden en, om zo te zeggen, de hervormingsbeweging in de kaart speelden. Ten eerste gebrek aan kennis. De meeste plattelands-pastoors hadden een lage graad van ontwikkeling. Hun opleiding was gebrekkig: een aantal jaren op de latijnse school, echt theologiestudie was er niet bij. Universitair geschoolden vond men alleen in de steden. En dorps-pastoors, die door zelfstudie kennis vergaarden, zoals Jan Gerritsz Verstege te Garderen, hielden veelal over naar de reformatie.

De tweede factor was: gebrek aan discipline. De pastoors gingen op allerlei punten hun eigen weg, mee als gevolg van het feit, dat het toezicht op hun leer en leven, taak van de bisschop of, in zijn naam, van de kapittels, al lang niet meer funtioneerde. Visitatie was al in jaren niet meer gehouden. De geestelijken van hun kant bleven steeds vaker weg van de synodevergaderingen te Utrecht.

De verplichte presentiegelden betaalden ze niet. Buiten hun superieuren om kozen zij zich uit hun midden een deken. Kerkelijke regels werden geschonden, zoals de celibaatsverplichting. Meer dan de helft leefde in concubinaat met hun huishoudster, had kinderen. De parochianen spraken er geen kwaad van. Het was gewoon.

In deze periode was er een man (in 1561), die een serieuze poging deed binnen zijn ambtsgebied in de kerk orde op zaken te stellen. Dat was Johan van Voorthuysen, proost te Deventer, die ook een stukje van Oost-Veluwe onder zijn hoede had, namelijk de parochies Nijbroek, Terwolde, Wilp en Twello. Hij zocht steun voor zijn plan om in zijn ambtsgebied de oude, maar reeds lang in onbruik geraakte gewoonte geestelijken en parochies te visiteren, weer te herstellen en te verdedigen. Hij richtte dit verzoek niet aan de hoogste kerkelijke leiding (daar verwachtte hij blijkbaar niet meer zo veel van), maar aan de wereldlijke overheid, de stadhouder van Gelderland, graaf van Megen en aan het Hof van Gelderland. Een soortgelijk stuk ging naar de

stadhouder en het Hof van Overijssel. De proost deed dus een beroep op de sterke arm om eventuele onwilligen in het gareel te dwingen. Om zijn verzoek kracht bij te zetten, liet hij ook de pastoors van de parochies ondertekenen. Voor Nijbroek was dat Reinier van Keppel, voor Terwolde Herman Hoevell, voor Wilp Lucas de Novocastro en voor Twello de emeritus-pastoor van Nijbroek Gregorius Nicolai.

Deze mannen zullen in handel en wandel wel niet veel van de andere Veluwsen verschild hebben, maar door te tekenen toonden ze tenminste hun goede wil. De proost stierf in 1565, naar het zich laat aanzien, zonder verbeteringen bereikt te hebben.

3.

Een symptoom van de nieuwe tijd, die doorbrak was ook, dat monniken en nonnen hun kloosters gingen verlaten, het geestelijk habijt aflegden om als burger in de wereld te leven en veelal ook te trouwen. In dit verband vraagt het klooster ter Hunnepe bij Deventer (vlak ten N. van de E 8 zijn er nog fundamenten van te zien) onze aandacht. In dit klooster of Stift voor adellijke juffers verbleef rond het jaar 1550 Joffer Aeltje van Apeldorn, uit het bekende geslacht van die naam, dat het kasteel Duistervoorde te Twello bewoonde. Ze was één uit een groot gezin: 17 kinderen. Een broer van haar, Reynolt, werd al vermeld in verband met de herbouw van de verbrande pastorie. Van haar zusters gingen er zeven in een klooster. Dit was niet altijd een kwestie van roeping.

Ouders bijv. die niet voor al hun dochters een huwelijk konden arrangeren, gaven zo'n meisje een levensbestemming door haar, soms nog maar 16 jaar oud, naar een klooster te zenden. Daar was ze geborgen tot haar dood. De gelderse en Overijsselse adel had daarvoor een eigen klooster: ter Hunnepe. Daar legde juffer Aeltje haar gelofte af. De dames leefden naar de regel der Cisterciënzers. Hun gewaad was wit met een zwarte schoudermantel. Ze waren verplicht elke dag aan de getijdediensten deel te nemen (totaal 8, waarvan de eerste begon, als het nog nacht was). Verder vulden ze de dag o.a. met handwerken en beoefenen van liefdadigheid, uitdelingen aan armen. Elke juffer (er waren er ± 15) had haar aandeel in de inkomsten uit de kloostergoederen. Als ze het klooster uit wilden voor bezoek aan familie, moesten ze de abdis toestemming vragen.

In de tijd van juffer Aeltje werden de regels al niet meer zo streng gehandhaafd. Er trad verval in. Er waren er onder de dames, die liever uitsliepen dan 's nachts al in de kapel te zitten; die als zeuitgingen, het geestelijk habijt aflegden, zich werelds kleedden. Ondanks de vermaningen van de

---

abdis en van de op het klooster toezichthoudende abt gingen ze voort op deze weg. Het liep erop uit dat ze gecommuniceerd werden, wat in de omliggende steden officieel werd bekend gemaakt, maar de dames lachten er om en dreven er de spot mee. Onder hen was Aeltje van Apeldorn, ze was zelfs de aanvoerster. Toen arrestatie dreigde, zochttten ze hun toevlucht op het ouderlijk kasteel, Aeltje bij haar broer Reynolt in Duistervoorde. Zwaar werden de juffers door familie, vrienden en geestelijken onder druk gezet om hun verzet op te geven, naar het klooster terug te keren en weer volgens de regel te leven. Tenslotte gaven ze toe. Niet alzo Aeltje. Vanuit Duistervoorde bestookte ze haar vriendinnen in ter Hunnepe met opruiende brieven: "ze waren gek geweest, dat ze zich onder dreiging weer in habijt en kap hadden laten brengen". De abdis verzocht nu stadhouder en Hof Reynolt te gebieden zijn zuster naar familie weg te zenden, al was het maar voor een tijd. Aan dat gekonkel moest een eind komen. Het Hof besliste anders. Met de meeste ernst bevalen ze Reynolt zijn zuster naar de abdij terug te sturen of anders de handen van haar af te trekken en haar niet langer te beschermen. Deed hij dat niet, dan waren de konsekwenties voor hem.

Over de afloop bestaan geen archiefstukken. De geschiedvorser van Rhenen weet echter te melden, dat ze later in het huwelijk getreden is met Jan van den Knippenborch. Waarschijnlijk woonde ze in 1565 te Zutphen.

(D. Lekkerkerker)

Literatuur;

Bij 1.

J. de Hullu: Bescheiden betreffende de Hervorming in Overijssel. Deel 1
Deventer (1522 - 1546)

A.F. Meilink: De Wederdopers in de Noordelijke Nederlanden (1531-1544)

Bij 2.

L.J. Rogier: Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de
16e en 17e eeuw. Eerste deel 1.2. Kerk en Clerus.

C. Hille Ris Lambers: Kerkhervorming op de Veluwe (1523-1578). Over de
geestelijkheid op de Veluwe in 't bijzonder Bijlage
IV en XLIV.

J.S. van Veen: Ketterse geestelijken op de Veluwe in 1548 Ned. Arch. v.
Kerkgescg. 1909.

G. Dumbar: Kerkelijk en wereldlijk Deventer bl. 330. Over visitatie in het
decanaat Deventer in 1561.

Bij 3.

P.C. Molhysen: Het Stift ter Hunnepe

J.S. van Veen: Een bladzijde uit de geschiedenis van het klooster ter
Hunnepe. VMORG 1909

R.R. Post: Kerkelijke verhoudingen in Nederland vóór de Reformatie. Derde
hoofdstuk III.4.

K. Mars: Het geslacht "van Apeldoren". Bijdr. en Mededel. Gelre Deel LVII
1958

VERANTWOORDING ILLUSTRATIES;

Foto blz. 4, 6, 7

Henny van Vught

Foto blz. 14

J. Lubberts

Foto blz. 18, 20

Stads- of Atheneumbibliotheek Deventer

Atlas van platen behorende tot de Nederlandsche geschiedenissen, gerang-
schikt naar J. Wagenaar, "Vaderlandsche Historie".

20 dln Zonder plaats, jaar 2° (signatuur Jab: 74 131-15)

Fotograaf M. Binnendijk.

DE REDAKTIE WENST U EEN

Voorspoedig

1989
